

BRONZEALDEREN

- INDSKOLING OG MELLEMTIN

LÆRERVEJLEDNING

PRÆSENTATION

I dette undervisningsforløb arbejdes der med oldtiden (stenalder, bronzealder og jernalderen). Men det er særligt bronzealderen, der arbejdes med, og på Holstebro Museum er det fortælling 3 i udstillingen 'Det eventyrlige Loft'. Fortællingen hedder 'Sol over land' og handler blandt andet om bronzealderens rejser – både rejsen ud i verden og rejsen til den anden verden med helleristninger, kult, status, offerfund og gravfund. Det er mest gravfundene, vi ser på her

På skolen kan forløbet indgå som et supplement til det øvrige arbejde, de øvrige materialer og ressourcer om oldtiden, som I almindeligvis arbejder med.

Her finder du forslag til forberedelser, som lærer og elever kan arbejde med på skolen, forslag til steder I kan besøge ude omkring skolen og aktiviteter i forbindelse med museumsbesøget. Der er tilknyttet bilag (til læreren) og arbejdsark (til eleverne).

Undervisningsforløbet er opbygget i tre dele:

- På skolen
- Besøg ved Døeshøjene
- Besøg på Holstebro Museum

I kan vælge at gennemføre alle dele eller bare udvælge nogle.

Klassetrin

Undervisningsforløbet er er tilpasset indskoling og mellemtrinnet.

FORMÅL

Formålet er at bidrage til en varieret undervisning med brug af eksterne læringsmiljøer. I forløbet arbejdes der med oldtid, kronologi og sammenhæng, og eleverne introduceres blandt andet til Solvognen.

På skolen arbejder klassen med oldtiden med jeres bog- eller digitale system. I kan desuden læse korte tekster og se film, fx [denne](#) fra Museum Østjylland (17 min). Filmen begynder med en visualisering af en tidslinje, og efter 15 min. står en 'oldtidskvinde' med en urne (krukke) mage til en, som man kan se i fortælling 3 på Holstebro Museum.

Tidslinjer

Arbejd med tidslinjer, så eleverne får en fornemmelse for kronologien i det historiske emne, de arbejder med. I kan arbejde med tidslinjer på flere måder, både inde og ude, hjemme på skolen.

▪ Inde

Tegn en tidslinje over de sidste 20 år på tavlen, og lad eleverne selv komme med forslag til begivenheder, der skal med på linjen.

Lad eleverne tegne en tidslinje over deres eget liv på et ark papir.

Forklar eleverne, at bronzealderen er lang tid siden, tegn gerne en tidslinje på tavlen. Se [filmen](#) (de første ca. 15 min) om bronzealderen fra Museum Østjylland. Den begynder med en visualisering af en tidslinje.

▪ Ude

Aktivitet 1:

Spænd et tov ud mellem to træer el.lign. Den ene ende er nutiden, den anden ende er for 50 år siden (fx 2019–1969). Print Bilag 1, klip sedler ud, og del sedlerne ud til eleverne (to om en seddel, ellers tager det for lang tid). Lad eleverne placere sig to og to langs tovet, og lad dem derefter et hold ad gangen slippe tovet, gå om på den anden side og læse deres seddel op.

Aktivitet 2:

Materialer: 40 små kegler (eller færre)

Lav en baglæns tidslinje udenfor. Der skal være god plads, mindst 100 meter. Lad eleverne stå på én lang række. Hver gang de tager et skridt frem, er det 50 år, sæt en kegle for hvert 100 år. Tal med dem om, hvad der sker historisk set nu, og hvad der sker ved de enkelte skridt. Lav mange stop og ophold i begyndelsen, men gå lidt raskere til efterhånden.

I kan også arbejde med [materialerne](#) fra Museum Østjylland om oldtiden.

De genstande, I kan se på museet

Det er vigtigt for elevernes udbytte af museumsbesøget, at I har arbejdet med de ting, de kan se der. I kan arbejde med helleristninger og med bronze.

[Her](#) kan I se en kort film (2 min.), der viser, hvordan datidens mennesker støbte bronze.

I kan finde arbejdsark med rageknive og helleristninger [her](#).

▪ **Helleristninger**

Læreren kan læse [her](#) om danske helleristninger.

Eleverne kan læse om helleristninger [her](#) (kræver abonnement til Clionline).

I kan lede efter fortidsminder på kulturarvsstyrelsens [hjemmeside](#).

Hvis I har mulighed for det, kan I opsøge et af de steder, hvor der er helleristninger ude i naturen. Søg f.eks. på ovennævnte hjemmeside på: Anlægshovedgruppe : Tro og tradition, Anlægsundergruppe : Helleristning/billedsten, Kommune : Holstebro. Når I har fundet helleristningen, kan den desværre være svær at se i dagslys. Men det er muligt at lave et 'gnubbet billede' af den med syrefrit, blødt papir og kul/blyant eller kridt. Men det er ikke sikkert, I har tid til at tage ud og kigge på dem. Der er flere billeder af helleristninger på museet. Hvad tror eleverne, de forestiller?

Eleverne kan også lave deres egne helleristninger, enten ved at male dem i skolegården, se [her](#), eller ved at hugge dem ud i mindre sten (Arbejdsark 1). Et godt udgangspunkt er at hugge en eller anden form for soltegn. Soltegn er ofte cirkelformede med et kors i, svastika eller lignende, se eksempler [her](#).

Vil I selv hugge helleristninger ud, skal I bruge:

Mejsler

Gummihammere eller de gamle træhammere fra sløjd

Beskyttelsesbriller

Sten der er til at hugge i (f.eks. fedtsten, sandsten - men IKKE flint)

Man kan også hugge i mursten, men dem havde man jo ikke i bronzealderen

Arbejdshandsker

Gerne tykt tøj eller forklæder

I udstillingen 'Det eventyrlige Loft' på Holstebro Museum i fortælling 3 (Sol over land), som handler om bronzealderen, kan I se en sten med masser af skåltegn - det er også helleristninger. Der er også tegnet helleristninger på væggen der.

Mad

Sanselige mad-oplevelser kan være med til at øge elevernes forståelse for tidsperioden. Gå eventuelt udenfor og lav mad over bål, som man gjorde det i oldtiden. På Nationalmuseets hjemmeside kan I finde inspiration til [madlavning](#). Har I mindre tid, kan I også købe syrnet mælk og spise den med lidt bær og nødder, eller I kan røre friskost op med urter og smage dem på et stykke fladbrød.

Sagn

Der er knyttet sagn til mange af oldtidshøjene. Læs gerne et af dem sammen med eleverne, inden I tager derud, og tal om symbolikken i dem. Sagnene beskriver den hverdag og overtro, der var for ca. 200 år siden og giver dermed en forståelse for, hvordan man tidligere anså højene for at være magiske. Det kan være svært for eleverne at forstå disse tidsspring mellem oldtid og 1800-tallet, men de kan bearbejdes i tidslinjeopgaverne.

I kan læse den jyske skolelærer og folkemindesamler Evald Tang Kristensens nedskrevne sagn fra folkemunde om netop dette sted. Derfor er det fint, at eleverne allerede ved, at sagn er mundtligt overleverede fortællinger. Evald Tang Kristensen rejste rundt i Danmark i slutningen af 1800-tallet (for mere end 100 år siden) for at høre dem, og han skrev dem ned, som de blev fortalt. Derfor er sproget gammeldags og meget "mundtligt". Se Bilag 2 (til læreren, original version) og Arbejdsark 2 (til eleven, bearbejdet version).

Evald Tang Kristensens samling kan findes [her](#), hvis du mangler flere gode historier til emnet.

Vil I arbejde med sagn og små folkeeventyr, eller har I allerede gjort det, kan I trække tråde mellem de to fagområder Dansk og Historie. Se mere [her](#).

Folkeviser

I forbindelse med arbejdet med oldtiden kan genren folkeviser inddrages.

Nogle folkeviser er 'trylleviser', der handler om det natur-mytiske og magiske ved 'Elverhøjene'. De kan være med til at give ekstra indblik i den folkelige overtro (måske sammen med de danske sagn). Folkeviserne består af vers med strofer, der rimer nogenlunde, og af omkvæd, der synges igen og igen. De er ofte meget lange, og de beskriver et handlingsforløb.

Læs evt. mere om folkeviser [her](#) og [her](#).

Afhængigt af hvor megen tid I har, kan I arbejde med folkevisernes genretræk og analysere en folkeviser, inden I tager af sted. Her er tre folkeviser, der blandt andet handler om 'Elverhøje'.

- [Folkevisen](#) om elverkongens brud
- [Folkevisen](#) om elverhøj
- [Folkevisen](#) om elverskud (79 vers!)

Hvorfor er de mon så lange? Og hvorfor er der omkvæd?

I kan også repetere tidligere danskfagligt stof på baggrund af [folkevisen](#).

Hvis I arbejder med folkevisen, så print nogle eksemplarer af visen, som I kan tage med ud til Døeshøjene. Syng nogle vers ude ved højene. Måske får I også lyst til en kædedans?

Før besøget til Døeshøjene

Inden I tager af sted fra skolen, så gør det tydeligt for eleverne, hvad formålet med turen er, og hvilke opgaver de skal løse derude. Har I arbejdet med folkeviser inden, så syng/repeter folkevisen eller tag den med derud. Gennemgå gerne arbejdsarkene med eleverne.

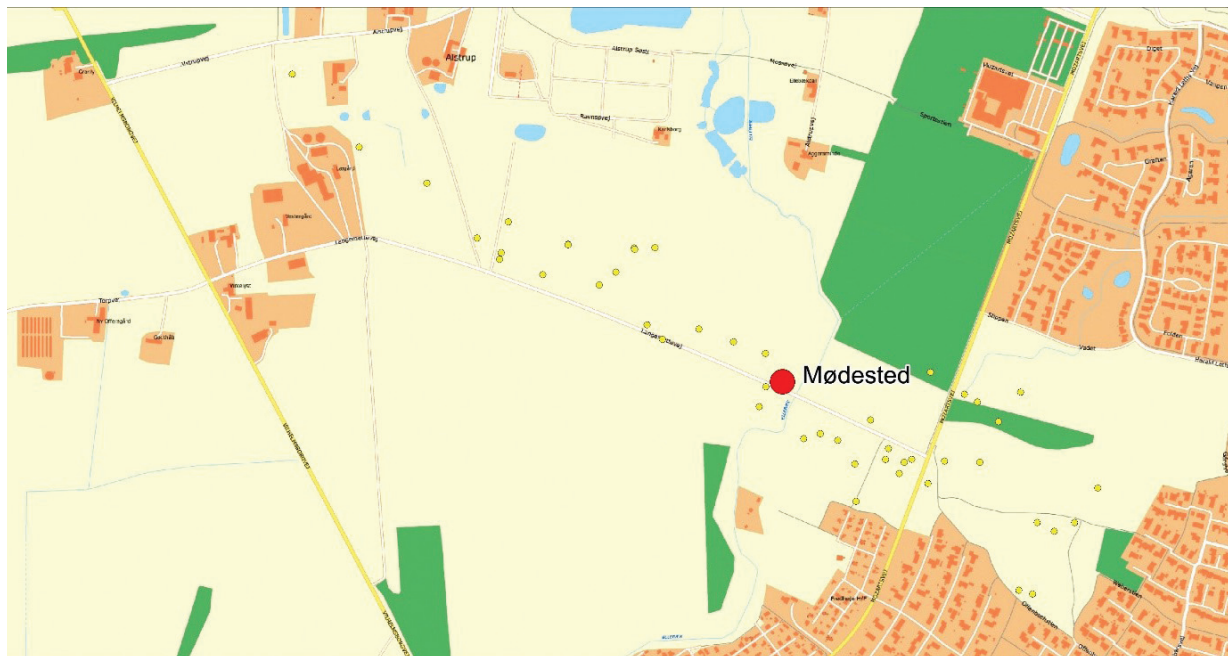
Ude ved Døeshøjene kan I læse Evald Tang Kristensens nedskrevne sagn fra folkemunde om netop dette sted. Derfor er det fint, at eleverne allerede ved, at sagn er mundtligt overleverede fortællinger.

PÅ TUR TIL DØESHØJENE

Døeshøjene på Langemettevej bag Idrætscenter Vest i Holstebro er spændende eksempler på gravhøje, hvoraf hovedparten er fra ældre bronzealder (1700-1100 f.Kr.). Højene ligger på strækningen langs Langemettevej mellem Vilhelmsborgvej og Mozartsvej i Holstebros nordvestlige udkant. Der er offentlig adgang til hele arealet. Nærmeste adresse er Langemettevej, 7500 Holstebro.

Kommer I inde fra Holstebro, kan I cykle ad Offenbachstien derhen. Når I krydser Mozartsvej, er der et par hundrede meter inde ad vejen en lille plads med to borde-bænkesæt og en skraldespand, hvor I kan sætte cyklerne. Der er en del skilte på stedet, men de er lidt små at stå omkring med en hel klasse. Der er ikke toiletter.

Døeshøjene ved Langemettevej

Læs mere om højene hos [Slots-og Kulturstyrelsen](#), [Geopark Vestjylland](#) og [Visit Holstebro](#).

På holdepladsen kan du samle eleverne og gøre dem opmærksomme på de mange bronzealdergravhøje, der er i området. Der er tre typer af gravhøje: Fladhøjen eller dansehøjen (flad for oven), Langhøjen (som I står ved) og rundhøjene. Alle tre typer er gravhøje, måske kun med en enkelt høvding begravet. Fra midten af bronzealderen begyndte man på ligbrænding i Danmark, og rundt i kanten af gravhøjene er der sandsynligvis nedsat urner fra senere begravelser. Urnerne kan være helt simple eller lavet som små huse eller med ansigter på.

Gravhøje er ikke sjældne. Vi har kendskab til mere end 100.000 gravhøje i Danmark. Heraf er de godt 20.000 fredede, og det er dem, vi kan se, når vi bevæger os rundt om i landskabet. På nogle af de fredede gravhøje står en fredningssten af granit med en kongekrone på. Det er forbudt at grave i højene, når de er fredede, men nogle røvere fra gammel tid har alligevel gravet i nogle af dem for at finde begravede skatte. Det er kun fladhøjen Bredhøj, der er arkæologisk udgravet. Her fandt man blandt andet et uldbælte og et drikkehorn, der havde ligget begravet der i cirka 3200 år. Fladhøjen Bredhøj er også blevet kaldt Bavnhøj, idet man kunne tænde bål på den, der kunne ses viden om.

Gå rundt på stien hele vejen rundt om Langemette-langhøjen (en tur på ca. 400 m). For enden er der en gravhøj, løb op på den. Tal med eleverne om, hvorfor der er et hul i den (gravrøvere). På dette sted kan I læse sagnet om den ulovlige udgravning og de sorte haner (sagn 2, Bilag 2 og Arbejdsark 2).

Sagnet om Bjergmanden og guldet

Lad eleverne sidde i græsset, mens du læser sagnet om bjergmanden for dem (sagn 1, Bilag 2), eller lad eleverne læse sagnet op (sagn 1, Arbejdsark 2). Sagnene er sprogligt svære, men fortællingerne på arbejdsarkene er en bearbejdet børne-tekst.

Bjergfolket er væsner fra overtroen, og de er karakteristiske ved, at de både kan være farlige og hjælpsomme. I den ene fortælling om den ulovlige udgravning af højene optræder der to sorte haner og en guldkaret (sagn 2). Tal med eleverne om, at de sorte haner fra gammel tid har været symboler på 'den onde' eller fanden selv (der findes helt sorte hønseracer, fx racen Ayam Cemani). Nogle mennesker tror stadig på, at det betyder ulykke, når en sort kat løber over vejen.

Læs mere om overtro [her](#).

Aktivitet 'kast med guldet'

Nu skal vi se, hvor stærke bjergmændene var. Fire elever sammen. To elever (bjergmænd eller trolde) kaster en guldstang mellem sig (en bold, en gren, en stafet, en guldstang). Hver gang de kan gribe, går de et skridt bagud. - Sikke stærke bjergmændene har været, at de kunne kaste guld fra den ene høj til den anden!

Variation: To andre elever skal kaste (og gribe) en jernstang over guldstangen, mens den er i luften. Byt, når det ene hold har fået fem guldstænger.

Folkeviser

Hvis I har arbejdet med folkeviser på klassen, kan I synge nogle vers af viserne ude ved højene. Gå fx over til Bredhøj, som også er en dansehøj. Her kan I synge sangene, mens I danser kædedans på højen.

Efter turen

Eleverne er nu klædt godt på til at komme på Holstebro Museum og se, hvad der mon var inde i højene, da man udgravede dem. I fortælling 3 (Sol over land) i udstillingen 'Det eventyrlige Loft' kan I se nogle af de genstande, der blev fundet på udgravningen. I kan også låne en kasse med genstande fra bronzealderen på museet.

Supplerende til læreren

Læs om Døeshøjene [her](#).

Læs om gravhøje [her](#).

PÅ HOLSTEBRO MUSEUM

Inden I besøger museet, er det vigtigt at tale med eleverne om, hvad formålet med besøget er. Lad dem evt. 'besøge' museet virtuelt på museets [hjemmeside](#) eller vis dem billeder fra udstillingen. Tal også med eleverne om, at der kan være andre besøgende i udstillingen. Husk selv at lave aftale med museet om jeres besøg. Se museets [hjemmeside](#). Aftal også, at I gerne vil låne kassen med genstande fra bronzealderen.

Når I kommer ind i udstillingen 'Det eventyrlige Loft', kan I evt. samles i gruppehjørnet lige indenfor døren til venstre. Over siddepladserne er der tegnet en tidslinje på væggen, så I kan orientere jer om de forskellige tidsaldrer. Fortæl også eleverne, hvilke opgaver det er, de skal løse på museet og gennemgå arbejdsarkene med dem (Arbejdsark 3 og 4).

Fortælling 3 - Sol over land (Arbejdsark 3)

I fortælling 3 er der i grafikken bag den store helleristningssten tegninger af helleristninger rundt i kanten af cirklen. Lad eleverne tale om, hvad en helleristning er, og hvad de synes, de kan forestille.

Lad eleverne kigge efter i montererne i fortælling 3 og se, om de kan finde eller genkende fund fra Døeshøjene. I kan også arbejde mere sanseligt med fundene fra Døeshøjene ved at låne kassen med bronzealdergenstande på museet. Tal med eleverne om genstandene, mens de undersøger dem. Lad eleverne tænke over, hvorfor genstandene er fundet i gravhøjen, og tal med dem om det. Måske ligger der stadig tilsvarende genstande gemt ude i højene – men husk, det er forbudt at grave i dem!

Fortælling 1-4 - oldtiden

Undersøg i fællesskab de første fire fortællinger i udstillingen 'Det eventyrlige Loft'. Fortællingerne dækker tilsammen perioden fra ældre stenalder til og med jernalderen (vikingetiden er ikke med). Når I har undersøgt fortællingerne og indholdet, så lad eleverne arbejde selvstændigt, evt. sammen to og to, med at forberede et lille oplæg for de andre (Arbejdsark 4). Du kan som lærer vælge, hvilke fortællinger eleverne må lave rundvisning i, men det kan være en god ide, at eleverne laver deres oplæg kronologisk, dvs. begyndende med fortælling 1.

Helleristninger og rageknive

I kan også arbejde med [arbejdsarkene](#) om rageknive og helleristninger fra Museum Østjylland.

Til slut på besøget kan eleverne samles i 'elevhjørnet' af udstillingen, og I kan kort resumere, hvad I har arbejdet med, og hvor på tidslinjen I er.

PÅ SKOLEN IGEN

Tilbage på skolen kan I arbejde videre med bronzealderen og se på jeres egen tidslinje igen og forsøge at placere bronzealderen.

Har I arbejdet med folkeviser, kan eleverne lave en tegneserie, der gengiver visernes handling strofe for strofe, en strofe pr. elev. Og har I arbejdet med sagn, kan eleverne tegne en tegning til et af sagnene.

I kan arbejde videre med helleristningerne eller se resten af filmene fra Museum Østjylland.

Solvognen, der ganske kort er introduceret i forløbet, kan der også arbejdes mere med. Det er altid spændende for eleverne, hvis de ser den på en ægte 1000 kr. seddel.

Supplerende

Links til korte sagn, indsamlet af Evald Tang Kristensen i 1928. Sagnene fortæller om hvad der kan ske, hvis man ødelægger en høj. [1](#) [2](#) [3](#)

[Link](#) til et veludbygget forløb om bronzealderen fra Museum Østjylland.

[Her](#) kan I se film om bronze og en animation af, hvordan solvognen blev til (2 min.).